

Sammlaren

Tidskrift för forskning om
svensk och annan nordisk litteratur
Årgång 138 2017

I distribution:
Eddy.se

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Berkeley: Linda Rugg

Göteborg: Lisbeth Larsson

Köpenhamn: Johnny Kondrup

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius

München: Annegret Heitmann

Oslo: Elisabeth Oxfeldt

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Tartu: Daniel Sävborg

Uppsala: Torsten Petterson, Johan Svedjedal

Zürich: Klaus Müller-Wille

Åbo: Claes Ahlund

Redaktörer: Jon Viklund (uppsatser) och Sigrid Schottenius Cullhed (recensioner)

Biträdande redaktör: Annie Mattsson och Camilla Wallin Bergström

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av Vetenskapsrådet och Sven och Dagmar Saléns Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2018 och för recensioner 1 september 2018. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-37-7

ISSN 0348-6133

Printed in Lithuania by
Balto print, Vilnius 2018

Eva E. Johansson, *Realismens röster. Kvinnliga kontorister i mellankrigstidens finlandssvenska litteratur*. Åbo Akademis förlag. Åbo 2017.

Realismen har ofta vållat forskare i litteraturvetenskap huvudbry. En av de senaste som påpekar detta är Robert Brazeau. "[N]othing seems more unproblematically immediate and frustratingly intractable for scholars of literature than realism", konstaterar han i sin recension av Fredric Jamesons *The Antinomies of Realism* (2013). Å ena sidan förmedlar den på ett tämligen direkt sätt social, politisk, historisk, ekonomisk och även psykologisk verklighet, å andra sidan är den ett fenomen som blir allt svårare att greppa ju mera man granskar den (*Modernism/Modernity* 2014, 874).

Denna motsägelsefulla litterära form är i fokus även i Eva E. Johanssons doktorsavhandling *Realismens röster. Kvinnliga kontorister i mellankrigstidens finlandssvenska litteratur*. Syftet är att studera "kontorsarbetet som ett litterärt motiv, och mellankrigstidens realism som modernitetens uttrycksform" (10) i ett antal finlandssvenska romaner och noveller, skrivna mellan 1924 och 1940.

I primärmaterialet ingår romanerna *Bara en kontorsflicka* av May Hartman (1924), Ingrid Qvarnströms *En gedigen flicka* (1930) och *Fröken Elna Johansson* av Anna Bondestam (1939). Utöver dessa romaner analyserar Johansson novellerna "Gideon Lundströms frimärken" av Margit Niininen (*Sökare och syndare*, 1931) samt "Deklaration" och "Ett småstadsöde" av Ingegerd Lundén (*Barn, kvinnor och tjänstefolk*, 1937). I materialet ingår även några texter av manliga författare; Allan Tallqvists roman *Stålets sång* (1936), novellen "Josef och Sussan" av Elmer Diktonius (*Medborgare. Andra delen*, 1940) samt "Standard", en novell av Ralf Parland (*Dusch*, 1934). De texter som ingår i primärmaterialet är med undantag för Bondestam och Diktonius bortglömda av såväl läsare som forskare. Avhandlingen är upplagd så att "kontorsromanerna" (verken av Hartman, Qvarnström, Bondestam) analyseras och kontrasteras med läsningar av ett antal andra texter, dels sådana i vilka kvinnliga kontorister är biperpersoner (Tallqvist), dels texter som mer eller mindre vetter mot modernismen (Diktonius, Parland).

De granskade romanerna och novellerna fokuserar särskilt två miljöer i mellankrigstidens Finland, det moderna stadslivet och kontoret. Merparten av dem är realistiska kontorskildringar skrivna av kvinnliga författare. Verken utforskar inte bara enskilda, självförsörjande kvinnors livsöden, utan

också det finländska samhällets modernisering. Föregångarna för dessa kontorsromaner finns i anglosaxisk litteratur från slutet av 1800-talet, och Elin Wagners *Norrtullsligan* (1908) är en viktig nordisk representant för genren. Under mellankrigstiden skrevs kontorsromaner på svenska och finska även i Finland.

En av arbetets drivande teser är att realismen har marginaliserats i litteraturhistorien som begrepp och litterär form på grund av modernismen. Modernismens nya formspråk och forskarnas stora intresse för det har lett till att realismen har börjat te sig som gammalmodigt ointressant och konservativ. Den modernistiska estetikens dominerande ställning har även gett upphov till en föreställning enligt vilken språket i realistiska berättelser är omedvetet om det problematiska i att gestalta verkligheten. Marginaliseringen av det realistiska har drabbat kvinnliga, realistiska författarskap som skildrar kvinnliga, självförsörjande protagonister i det moderna samhället och arbetslivet speciellt hårt. Deras motiv har ofta ansetts vara för vardagliga och triviala för att vara riktigt viktiga eller nydanande.

Johansson har ambitionen att ge upprättelse åt realismen och dess narrativa egenart. I hennes projekt ingår även en strävan att rehabilitera de kvinnliga författarnas sätt att realistiskt gestalta verkligheten och speciellt de kvinnliga protagonisternas syn på världen. Hon menar att de analyserade texterna förmedlar kunskap om det finländska samhällets moderniseringsprocess under mellankrigstiden och den estetiska modernismens betydelse på det litterära fältet. Men framförallt kan berättelserna, genom att lyfta fram underordnade röster, bidra till att förändra normerna för det mimetiskt trovärdiga och det socialt accepterade. Detta innebär att de bör lyftas ur glömskan och undersökas.

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter är hämtade från ett stort antal olika forskningsfält; här kombineras feministiska och narratologiska teorier med teorier om realism och inslag av Pierre Bourdieu, Maurice Merleau-Ponty, Michel Foucault, Michail Bachtin, Maurice Blanchot, med flera. Bachtins tankar om språkets och kulturens inneboende dialogiskhet är viktiga, likaså Bourdieus begrepp *habitus* som flitigt används för att analysera de kvinnliga protagonisternas sociala identitet. Från Jørgen Holmgaard hämtar Johansson *narrativ kausalitet* som är ett av arbetets bärande begrepp. Lik Holmgaard ser hon den kausala strukturen som avgörande för en berättelses rea-

lism (46). I den realistiska berättelsen inordnas enskilda narrativa element i orsakskedjor, som driver handlingsförloppet i riktning mot en avrundning och därmed finns någon form av finalitet inbyggd i strukturen. Teorierna Johansson använder sig av är många och heterogena. Hon slår dock fast att arbetets perspektiv är feministiskt, vilket hon definierar kortfattat och en smula kryptiskt: ”jag kontrasterar olika kvinnlighetsdiskurser, dels en traditionell idealistisk, dels en modern individualistisk diskurs om kvinnlighet” (14).

Meningen är att granska realismen med utgångspunkt i dess egen estetik. Här bygger Johansson vidare på bland andra Toril Moi som i *Henrik Ibsen and the Birth of Modernism* (2006) konstaterar: ”In my view there are all kinds of realisms: our task as literary critics is to account for their specificity, not to try to demonize them as naïve ‘representationalism.’ (This is why I am not interested in attempts to elaborate general theories of realism.)” (30–31) För Moi är realismen varken en specifik stil eller en särskild period utan snarare en aspekt eller ett drag i alla slags texter. Denna deklaration kan även uppfattas som Johanssons devis. På annat håll tillägger Johansson att hennes förståelse av realismen även tagit intryck av den dialektiska synen på realism som bland annat företräds av Fredric Jameson (18).

Johansson definierar realismen som en narrativ form och som en ”övergripande narrativ genre” (16) som förändrats över tid men som alltid haft en nära relation till återgivning av verkligheten. Det realistiska berättandet bär på flera grundläggande motsättningar; den innehåller både en auktoritär berättarinstans som strävar efter att kontrollera berättelsen och en mångstämmighet som motverkar detta. Den för individens talan men låter även läsaren förnimma kollektivets och samhällets tryck. Den realistiska berättelsen skildrar samhället på ett affirmativt såväl som på ett ifrågasättande sätt, både entydigt och mångtydigt. Med andra ord: den realistiska berättelsen är sammansatt och komplex, motstridig och full av spänningar. I enlighet med den finska litteraturforskaren Pertti Karkama anser Johansson att den centrala frågan i realistiskt berättande handlar om relationen mellan det möjliga och det nödvändiga, eller konflikten mellan ideal och verklighet. Realismen är en metod för att utforska människans handlingsfrihet och ansvar, de valsituationer som den enskilda människan eller grupper ställs inför samt eventuella alternativa handlingsvägar.

För att ta fasta på realismens narrativa egenart och undersöka den i dess egen rätt uppdelar Johansson det realistiska berättandet i *modus* och *etos*. Arbetet inleds med en analys av *modus*, berättartekniska särdrag, där fokus ligger på hur narrativ kausalitet och mångstämmighet skapas i de granskade romanerna. Här ställs frågor som: hur konstrueras diskursiv trovärdighet i den realistiska berättelsen? Vad är ett trovärdigt kausalt förlopp? Vems talan för berättaren? Därefter analyseras det realistiska berättandets *etos*, berättandets mimetiska aspekter. Här går Johansson in på det nära sambandet mellan realistiskt berättande och verklighetsavbildning, dess strävan att yttra sig om den samtida samhälleliga verkligheten. De centrala frågorna i anknytning till *etos* är hur det diskursiva utrymmet mellan olika röster fördelas, hur den realistiska berättelsens mångstämmighet uppstår, hur intressekonflikter gestaltas och hur motstridiga röster och ståndpunkter hanteras.

Avhandlingen är uppdelad i fem kapitel. Det första, ”Kontorsromanen och den osynliggjorda realismen” behandlar teoretiska och metodologiska frågor kring det realistiska berättandet samt beskriver primärmaterialet. Här redogörs även för bakgrunden till uppkomsten av kontorsskildringar i den anglosaxiska, nordiska och finlandssvenska litteraturen. Genrens rötter går att finna på flera olika håll; kontorssektorns expansion som sker på 1890-talet, förändringarna på arbetsmarknaden, kvinnornas nya roll i arbetslivet, samhällets modernisering, den nya kvinnan. Här och annanstans hänvisar Johansson till Kristina Fjelkestams doktorsavhandling *Ungkarlsflickor, kamrathustrur och manhaftiga lesbianer. Modernitetens litterära gestalter i mellankrigstidens Sverige* (2002) som hennes undersökning på många punkter tangerar. Kapitel två, ”Kontorsskildring i ett realistiskt modus” tar fasta på de berättartekniska särdragen i Hartmans, Qvarnströms och Bondestams romaner. Johansson analyserar hur de olika rösterna samspelar i berättelserna, hur det diskursiva rummet fördelas och vilket förhållningssätt berättarinstansen har till de olika karaktärerna. Här tas även upp frågor om *narrativ dissonans*, de spänningar som uppstår mellan berättelsens dominanta perspektiv och de subversiva, konfliktinriktade rösterna.

I kapitel två, som är det första egentliga analyskapitlet, fokuserar Johansson inte bara romanerna av Bondestam, Qvarnström och Hartman, utan hon kontrasterar också ”de kvinnliga kontoristernas position i kontorsromanerna mot en berättelse

där de kvinnliga karaktärerna underordnas ett manligt perspektiv” (76), nämligen Allan Tallqvists fabriksroman *Stålets sång*. Bondestams, Hartmans och Qvarnströms romaner har kvinnliga huvudpersoner och en berättare vars perspektiv mer eller mindre sammanfaller med de kvinnliga gestalternas. Det realistiska inslaget i dessa romaner varierar, men det finns där och går att identifiera. Bondestams och Qvarnströms romaner är mycket vardagsnära, medan Hartmans skildring av kontorslivet närmar sig populärlitteraturens och filmernas skildringar av temat på 1920-talet. Tallqvists roman är däremot betydligt svårare att placera under benämningen ”realistisk roman”. Snarare än realistisk ter sig *Stålets sång* för mig som en säregen, manlig variant av den populära kärleksromanen med inslag av maskinromantik. Redan huvudpersonens namn, Maxie, skiljer sig markant från huvudpersonerna i Bondestams och Qvarnströms romaner som heter Elna Johansson och Martha Johansson. Denna Maxie, vars namn får mig att associera till en fransk varietésångerska, är en arbetarklasspojke som arbetar sig upp till en ställning som fabrikschef och till slut gifter sig med överklassflickan som han i sin barndom beundrat på avstånd. Det är svårt att föreställa sig att han är tänkt som en representativ medlem av arbetarklassen. Maxie är en övermänniska med krafter som överstiger alla andras i hans omgivning och en hyllning av en kraftfull manlighet, modernitet och framåtskridande. Romanen återger en starkt romantiserad och idealiserad bild av arbetaren, arbetet och fabriken. Dess närvaro i undersökningen kan enligt min mening endast motiveras av att den har kvinnliga kontorister i viktiga biroller.

I kapitel tre, ”Berättandets etos i realistiska kontorskildringar” fortsätter Johansson att analysera samma romaner som i kapitel två, men nu ur ett etosperspektiv. Här läses romanerna som utsagor och ställningstaganden om den samtida verkligheten. Johansson tar fasta på de sociala koderna på kontoret och analyserar de kvinnliga kontoristernas habitus som ett uttryck för kontroll och självbehärskning. Hon studerar hur författarna bearbetar frågor om sociala villkor, vardagsnormer och kvinnligt aktörskap, och hur de förhåller sig till de normer som formar den kvinnliga kontoristrollen. Analyserna visar de kvinnliga protagonisternas starka integritet och sociala utsatthet samt lyfter fram hur deras identitetsarbete problematiserar rådande socialt normerade föreställningar om kvinnor och hur protagonisterna hanterar sina motgångar.

Kapitlen fyra och fem innehåller novellanalyser som befattar sig med frågan om berättarauktoriteten. Här är fokus på de förändringar som sker under mellankrigstiden och som Johansson uppfattar som en följd av det kulturella tryck som moderniteten utövar på den realistiska berättelsens modus. Kapitel fyra, ”Berättandets modernistiska förskjutning” undersöker den självreflexiva och anti-auktoritära berättarinstansen i två modernistiska noveller, ”Josef och Sussan” och ”Standard”. Målet är att belysa skillnaderna i modernistiskt och realistiskt berättande genom att analysera den modernistiska berättarinstansen. Trots att novellerna innehåller många modernistiska drag så påpekar Johansson att den mimetiska ordningen ingalunda sätts helt ur spel. Detta blir tydligt bland annat i hur berättarinstansen ständigt bemöter läsarens mimetiska förväntningar med ironiska kommentarer och disruptiva utspel. I det avslutande femte kapitlet, ”Krackelerande realism” återvänder Johansson till realismen för att kontrastera modernismens berättarhållning mot den realistiska berättarinstansen i novellerna ”Deklaration”, ”Ett småstadsöde” och ”Gideon Lundströms frimärken”. Här analyserar hon framförallt karaktärgestaltningen och ser på samspelet mellan text och undertext i novellerna – hur underordnade röster ifrågasätter berättarinstansens diskursiva auktoritet.

Dispositionen styrs av uppdelningen i modus och etos vilket innebär att analysen av de granskade romanerna förekommer på två ställen i avhandlingen. Uppdelningen är konsekvent genomförd och motiverad men leder också till en del upprepning. Den gör att läsaren tidvis tappar överblicken på de analyserade verken samt att skillnaderna mellan modus och etos blir en smula diffusa. Detta balanseras av Johanssons klara och noggranna handledning av sin läsare i början av varje kapitel.

Det verkligen intressanta i avhandlingen är de analyserade verken samt läsningarna av dem: Johansson lyfter fram romaner som tidigare har – med några undantag – förbisetts i forskningen men som man på basis av hennes läsning fattar ett intresse för. Avhandlingen lyfter på ett berömligt sätt fram texter som försvunnit ur sikte kanske på grund av modernismens dominans, med anledning av ämnet de skildrar eller sättet de är skrivna på, möjligen till följd av författarnas kön. I sina tolkningar luckrar Johansson på ett förtjänstfullt sätt upp de till synes enkla berättelserna och visar på det motsägelsefulla i de kvinnliga författarnas realism. Hon problematiserar realismen, belyser dess

spänningsfyllda drag och visar dess mångstämmighet och samhällskritik. De noggranna och insiktsfulla läsningarna av primärmaterialet – speciellt av *Fröken Elna Johansson* och *En gedigen flicka* – ger rum för marginaliserade röster och verklighetsgestaltning, och lyfter fram ett kvinnligt perspektiv på moderniseringen. Betydelsen av genus och klass framträder. Speciellt väl fungerar Johanssons analys då hon undersöker det kvinnliga underläggets strategier och narrativa dissonanser, de gestaltade karaktärernas försök att förhandla sig till ett diskursivt utrymme trots sin ekonomiskt, socialt, könsmässigt och kulturellt trängda situation. Hon anlägger ett dialogiskt perspektiv på den finlandssvenska realismen och studerar romanerna som inlägg i ett pågående samtal om kvinnornas situation i samhället. De kvinnliga kontoristernas livsvillkor och etiska val samt manschettproletariatets situation under mellankrigstiden framträder i all tydlighet.

Man kan dock fråga sig om "Realismens röster" är en bra titel på undersökningen: dels undrar jag om "realismen" kan ha "röster", dels om inte titeln egentligen borde ha hetat "realismernas" röster, när man ser på i hur hög grad Johansson betonar det mångfacetterade i de analyserade berättelserna. Primärmaterialet är tämligen spretigt och en del av det går endast med lätt våld att placera under benämningen kontorsskildring. I novellerna "Ett småstadsöde" och "Standard" är kontoret och kontoristen ytterst perifera företeelser. Undertiteln "Kvinnliga kontorister i mellankrigstidens finlandssvenska litteratur" är också en smula missvisande. En av de analyserade novellerna, "Gideon Lundströms frimärken", har nämligen en manlig kontorist som protagonist. Med tanke på Johanssons syfte att lyfta fram bortglömda, marginaliserade former av realism och verklighetskildring ur glömskan, är det synd att Gideon Lundström blir osynliggjord i avhandlingstiteln. Berättelsen skildrar en stackars fattig och hunsad outsider, som blir kär i en av sina kollegor, fröken Adolfsson, men i sin oerhörda blygsel inte vågar närma sig henne utan endast i smyg dyrkar hennes kapp. Novellen som är både komisk och gripande, och ger en minutiös skildring över de kontorsanställdas ekonomiska och sociala villkor – av deras habitus såsom Johansson uttrycker det.

Trots sina förtjänster bär avhandlingen också på en hel del brister. Arbetets teoretiska utgångspunkter gör speciellt i början ett splittrat och en smula ofokuserat intryck – Johansson anlägger många, kanske allt för många perspektiv på sitt material.

Hon bygger upp ett ramverk som är både relevant och rimligt men också snårigt och emellanåt motstridigt. En sak som komplicerar livet för den som ger sig in på "realism" är den omfattande och delvis oförenliga forskningen i ämnet. Många uppfattningar och definitioner av realism följer på varandra i avhandlingen och gör det tidvis svårt att se vad Johansson sist och slutligen bedömer som det mest karaktäristiska för realismen och det realistiska berättandet. Det heterogena i de använda teoretiska perspektiven och begreppen skulle ha krävt en hel del reflexion som nu saknas. Tidvis är kritiken av den tidigare realismforskningen onödigt hårdför och onyanserad, ett drag som Johansson verkar importera från Moi. Dock använder hon Bachtins, Holmgaards och Bourdieus begrepp på ett ändamålsenligt, koherent och motiverat sätt.

Att granska romanerna dels i ett samhälleligt sammanhang, dels i relation till verk som på olika sätt kontrasterar de analyserade realistiska romanerna, är ett intressant tillvägagångssätt och väcker hos mig åsikter både för och emot. Johansson lyfter fram motsättningar i realistiska texter på ett sätt som visar att realismen är dynamisk och kapabel att uttrycka samhällskritik. Men samtidigt, lite paradoxalt, bidrar hon till uppfattningen om en motsättning mellan realism och modernism, trots att hon problematiserar och nyanserar relationen och visar på vissa likheter i de två narrativa greppen. Då faller Johansson in i det mönster som hon kritiserar, den forskning som sett realism och modernism som varandras motsatser och värderat den ena på bekostnad av den andra.

Jag började med att konstatera att realismen är ett problem för litteraturforskarna, och det problem som Johansson ger sig ut för att lösa i sin avhandling. Delvis lyckas hon med sitt uppdrag: hon räddar realismen ur den finlandssvenska litteraturhistorieskrivningens glömska och visar att den är mångfacetterad. Men på en annan, mera övergripande nivå, är problemen med realismen kanske ändå för stora. Läsaren får tidvis intrycket av att realismen som begrepp och framförallt som narrativt grepp har tagit över arbetet; istället för en analys av en särskild realistisk text får man en beskrivning av den realistiska textens allmänna, berättartekniska drag. Mängden teoretiska perspektiv gör också att de analyserade texterna tidvis hamnar i skymundan. Primärmaterialets alla möjligheter och spännande aspekter tas inte till vara.

Det största problemet är ändå att avhandlingen inte är helt pålitlig. Den innehåller en hel del in-

exaktheter i redovisningen för den tidigare forskningen och i återgivningen av de analyserade texterna, fel i litteraturhänvisningarna och litteraturförteckningen samt andra smärre skavanker. En större blunder begår Johansson när hon påstår att endast Anna Bondestams *Fröken Elna Johansson* av de analyserade romanerna och novellerna skulle ha fått ett flertal recensioner (23). Av bibliografin *Suomen kirjailijat 1917–1944* (min översättning: Finlands författare, 1981) framgår dock att såväl Lundéns *Barn, kvinnor och tjänstefolk* som Qvarnströms *En gedigen flicka* de facto har flera recensioner än Bondestams roman. Bibliografin tar dessutom upp endast ett urval recensioner – ett besök till Brages pressarkiv i Helsingfors skulle ha gett en mera korrekt och heltäckande bild av receptionen. Enligt Holmgaard, vars forskning Johansson flitigt hänvisar till, är publikens förväntningar och den sociala kontexten viktig när man bedömer narrativ kausalitet, det vill säga vad samtiden uppfattade som realistiskt. Recensionerna kunde ha använts till att belysa kritikernas förväntningar och den sociala kontexten för mellankrigstidens realism samt för att granska de samtida uppfattningarna om relationen mellan realism och modernism. De realistiska romanerna som ingår i primärmaterialiet recenserades dessutom av författare som var galjonsfigurer för den finlandssvenska modernismen under mellankrigstiden. Bland annat av den samma Elmer Diktonius vars novell ingår i Johanssons primärmaterial.

Trots de påtalade bristerna bidrar *Realismens röster* med ny kunskap om den undanträngda och bortglömda finlandssvenska realismen och dess förhållande till moderniteten. Därmed förnyar den i viss mån bilden av den finlandssvenska litteraturen under mellankrigstiden. Avhandlingen visar att realismen är mera mångfacetterad än man i första hand uppfattat och de litteraturanalyser Johansson kommer med väcker intresse för de granskade texterna. Den är dessutom skriven på ett redigt och klart språk och ledsagar läsaren på ett trevligt sätt. Och framförallt: den analyserar mellankrigstidens realism med utgångspunkt i dess egna estetiska premisser.

Kristina Malmio

Niclas Johansson, *The Narcissus Theme from 'Fin de Siècle' to Psychoanalysis. Crisis of the Modern Self*. Nordeuropäische Arbeiten zur Literatur, Sprache und Kultur 5, Peter Lang, Frankfurt am Main 2017.

Jeg rejste i april 2017 som eneste opponenter op til en svensk doktorand i begyndelsen af hans 30'ere med forestillingen om en dansk doktorgrad, som typisk falder omkring forskerens 50-årsalder, og hvor afhandlingen diskuteres af flere opponenter, ofte i strid med hinanden. Den svenske handling var anderledes, men jeg blev imponeret af doktorandens faglige kunnen, dog ikke af hans evne til at aktualisere denne kunnen. Hans emne var narcissismen i litteraturen og psykoanalysen omkring 1900, men ikke et ord faldt der i hans afhandling om narcissismen i dag, hvad der dog måtte være den egentlige grund til at kaste sig over et sådant emne?

Til min hjemlige avis skrev jeg følgende om hans disputats (endnu ikke trykt): Går vi her i 2000-årene hundrede år tilbage for at finde vores moderne selvs rødder, kommer vi til 'fin de siècle' eller slutningen på århundredet (1890–1900). Her hærgede en nervøsitet i bylivet, som man kaldte neurasteni, og som man bedst kunne modvirke med ro i naturen. Den lignede til forveksling vores nutids stress. Og dér var fænomener som symbolisme, psykoanalyse og fænomnologi alle i deres begyndelser. Blandt dem fandtes tillige tidens hotteste ungdomsfænomen: Narcissismen (det vil sige det, der ligner Narcissus-myten). Udtrykket er psykoanalytisk og stammer fra 1898, og havde psykoanalysen ikke brugt betegnelsen, er det ikke sikkert, at vi i dag ville interessere os særligt for århundredskiftets brug af en græsk/romersk myte til at betegne en tilstand i det unge digteriske jeg. Og dog – digterne var først ude med interessen for Narcissus, næsten ti år før psykoanalysen! Og hvorfor var det? De registrerede, at et nyt selv var ved at blive til.

I det følgende vil jeg referere denne svenske disputats om emnet, der er udkommet på engelsk, og som den 21. april blev behandlet som doktorafhandling i Uppsala: Niclas Johannessons *The Narcissus Theme from Fin de Siècle to Psychoanalysis. Crisis of the Modern Self*. Som man næsten kan se af den engelske titel, er perspektivet at komme til at sige noget om det *moderne selv* ud fra symbolismens litteratur i 1890'erne og psykoanalytiske skrifter fra retningens spæde start lige før og efter 1900.

Når vi i dag bruger narcissisme som en nedsættende betegnelse for en selvcentreret person, så er det en del af dette selvs moderne historie (navlepil-